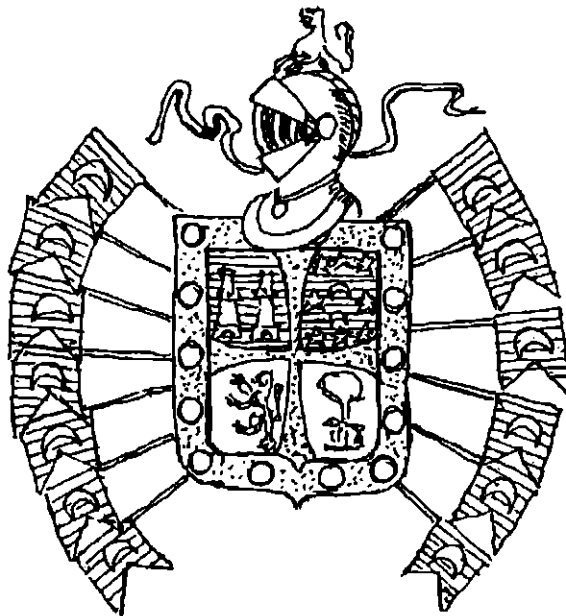

O CURIOSITATE HERALDICĂ ȘI UN ABUZ: STEMA LUI NICOLAE TITULESCU

Tudor - Radu Tiron

Străvechi uzanțe diplomatice îl obligă pe reprezentantul unui stat ca, în exercițiul atribuțiilor sale legate de validarea acordurilor internaționale, să se folosească și de un sigiliu propriu; fie că este vorba de o reprezentare care-l individualizează ca persoană fizică, fie că va întrebuința însăși emblema statului său, printr-un mandat tacit sau expres, impresiunea în ceară aplicată pe document, împreună cu semnătura *manu proprio* îi vădesc capacitatea juridică necesară funcției sale.

Iată de ce, pare un lucru perfect normal ca semnând "Pactul organizării Micii Înțelegeri" din 13.02.1933 și documentul adițional din 23.04.1933¹, ministrul de externe de atunci, Nicolae Titulescu, să fi folosit un sigiliu armorial. Acesta, imprimat în ceară roșie, este reprezentat de o suprafață rectangulară de 17X15 mm, cuprinzând următoarele arme: sfertuit printr-o cruce cu extremitățile lăfite, de aur; în I-ul, pe azur, două turnuri înălțate cu turele, de argint (?), în al II-lea, pe azur, două semilune răsturnate în pal și opt stele în bordură, totul de argint (?), în al III-lea, pe argint, un leu ..., în al IV-lea, pe argint, în fața unui stejar, un urs trecând, negru (?). Bordură de aur, încărcată cu 14 turte de azur (?). Cască cu gratii și burlet iar în cimier un leu ieșind. Scutul este așezat pe o panoplie alcătuită din 13 stegulețe azurii, încărcate cu câte o semilună răsturnată de argint.

Ne surprinde atât de restrânsa folosire a acestor arme; fără a fi reproduse în culegerea de heraldică boierească, alcătuită de Emanoil Hagi-Moscu în 1918², fără a fi figura pe vreunul din

¹ Documentele se află la București, în arhiva Ministerului de Externe.

² (E. Hagi-Moscu), *Steme boierești în România*, București, 1918.

actele moșiei de la Titulești-Olt³ și fără să fi fost măcar reprezentate pe somptuoasa locuință a diplomatului de la Șosea, acestea au fost condamnate la uitare. Sigiliul însuși a dispărut fără urme, nefigurând în inventarele Muzeului de Istorie al Orașului București, ori în cele ale Arhivelor Naționale ale României și nefiind prezentat în expoziția din 1992, dedicată memoriei lui Titulescu, găzduită de Muzeul Național de Istorie a României. Nerămânând decât impresiunile amintite mai sus, vom încerca să ne conturăm sumarul studiu pornind doar de la ele.

Pentru heraldica privată a epocii, stema este de două ori interesantă; mai întâi datorită excesivei încărcări a scutului, atipică pentru familiile de extracție mic-boierească⁴. Apoi, panoplia de steaguri intrigă, nefiind uzuală la noi. Câteva precizări se impun aici; nu este vorba despre panoplia de trofee militare (arme, instrumente muzicale, diverse însemne și... steaguri), ornament pe care heraldica central-europeană⁵ l-a împrumutat din arta barocă a secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea⁶; adusă cam în aceeași vreme în Țările Române⁷ și folosită mai întâi pentru stemele de stat⁸, iar cu timpul și pentru cele private⁹, această panoplie nu a întârziat să se adapteze izvoarelor

³ Arhivele Naționale ale României, București, Fond "Nicolae Titulescu", doc. nr. 1, 136, 176.

⁴ Un sondaj efectuat pe eșantionul de heraldică privată, reprezentat de lucrarea heraldistului Emanoil Hagi-Moscu, ne dezvăluie că din cele 90 de scuturi înfățișate, 40 au un singur câmp, 21 au două părți, 16 au trei părți, 12 au patru cartiere, în timp ce unul singur (Cantacuzino) are mai mult de cinci părți.

⁵ Cercetând ampla culegere de arme central-europene publicată de Eva Nyulászíné Straub, *Ót évszázad cimerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein*, Budapesta, 1987 (pe CD), am putut constata că artiștii cancelariei imperiale n-au părăsit, vreme de aproape trei secole, obiceiul reprezentării trofeelor militare în decorațiunea diplomelor pentru blazon. Dacă cel dintâi exemplu găsit aici datează de la 29. 03. 1603, când un anume Thaly János, primea de la Rudolf al II-lea o stemă împodobită cu săbii, un tun, un scut, o platoșă, un coif și un steag roșu cu două fascii albe (*loc. cit.*, fig. 72), cel din urmă, din 20. 10. 1808 (*Ibidem*, fig. 98), înfățișând diploma acordată contelui Kistrédei Rhédey János, care cuprinde sub scutul acestuia o panoplie în care se remarcă tobe, tunuri și ghiulele, însoțite de un steag Imperial, auriu cu fascii negre și de o bandieră-colonel, de catifea vișinie cusută cu aur (notăm și diploma de la Mathias al II-lea pentru Bacsai Péter, din 29. 09. 1609 (*Ibidem*, fig. 77), ornamentată cu o banieră albastră, încărcată cu o semilună și o stea și franjată cu aur, precum și o alta mai mică, trimițând la steagurile valonilor din armata Imperială, care aveau pe roșu, două crengi încrucișate, de aur). Amintim, la urmă - și tot cu titlul de exemplu - diploma cu stemă dată de prințul Rudolf Cantacuzino pentru Ioan Carol L. B. de Abschatz (02. 01. 1734), unde sub scut sunt figurate tunuri, tobe, trâmbițe, halebarde și două drapele ostășești, unul celestial, cu o fascie albă, celălalt carmin, cu o fascie galbenă, surmontate de câte o banieră pătrată, una carmin iar cealaltă celestială (Arhivele Naționale ale României București, fond Peceți II, nr. 434).

⁶ Artă de cancelarie central europeană, adesea influențată de căutările estetice ale epocii, sfârșea prin a le utiliza pe rând, în decorarea stemelor propriu-zise, reprezentate pe diplome. Era totuși vorba despre o ornamentică para-heraldică, fără sancțiunea textului oficial și mai cu seamă neereditară, referindu-se strict la persoana impetrantului; amintim cazul bogatelor draperii care sârbesc drept fundal armelor și care nu pot fi în nici un chip asimilabile mantourilor sau pavilioanelor heraldice, al suprafețelor reproducând un pavaj în tablă de șah, ori un peisaj, care nu trebuie confundate cu "compartiment"-ul britanic și mai ales al figurilor alegorice care nu reprezintă, cel mai adesea, tenanții armelor (vezi de pildă folosirea ereditară, dar abuzivă, a unor astfel de "tenanți", de către conții Kornis de Gónczruszka (C. Reichenauer v. Reichenau, G. v. Csergheő și O. v. Bárczay, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch (...)*. *Der Adel von Siebenbürgen*, Nürnberg, 1898, pp. 92-93), deși diploma din 28.10.1712 nu le conferea decât proprietatea asupra scutului și a timbrului acestuia, cu auxiliarele lui).

⁷ În 1658, sculptorul sibiian Elias Nicolai aduce și montează pe mormântul lui Matei Basarab de la Arnota, o frumoasă lespede pe care se aflau reprezentate, sub armele domnești, o mulțime de accesorii militare, între care distingem tunuri, ghiulele, tamburi de răchită și tobe (Gh. Sebestyén, *O pagină din istoria arhitecturii României. Renașterea*, București, 1987, p. 63, fig. 96).

⁸ La frumoasa reprezentare figurativă de la 1658, creație, în fond, a Renașterii ardelenesti, adăugăm stema Țării Românești de pe harta alcătuită de stolnicul Constantin Cantacuzino la 1700, imagine în care distingem câteva elemente hotărât românești: baniera de război, încărcată cu imaginea Sf. Gheorghe terasând balaurul și mai ales steagul mare al principatului, fasciat și cu un medalion pe care se află pasărea neagră a Domniei (vezi D. Cenovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, pl. X și Idem, *Les origines lointaines du drapeau tricolore roumain*, în *Recueil du VIIIème Congrès International de Vexillologie*, Viena, 1985, p. 197-206), însoțind celelalte detalii de armament european, dar la care deja s-au adăugat două tuiuri. În Moldova ultimilor domni fanarioți, ca un ecou al campaniilor napoleoniene, panoplia de arme a avut o deosebită căutare: nu a menționăm decât stema din 1805 a lui Alexandru Vv. Moruzi, care în pofida utilizării private (era imprimată în supra-libros pe un dicționar din biblioteca acestuia, cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. XXXI), cuprindea, de jur împrejurul scutului, un veritabil "depozit" de armament, la care se adăugau cele două tuiuri, o banieră a Sf. Gheorghe, un steag indescifrabil și un altul, pesemne turcesc, cu o semilună și o stea (curios este că

vexilologice românești. Dispunerea steagurilor în jurul scutului, pentru a aminti o victorie asupra inamicilor, este un obicei hispanic datând din vremea *Reconquistei*, transmis apoi, o dată cu întreaga stemă, pe cale ereditară. Ulterior, înfățișarea efectivă a acestor ornamente a degenerat, flammia lor cuprinzând, în anumite situații, doar o culoare uniformă; din punct de vedere heraldic, o asemenea panoplie sui-generis poate fi considerată drept o modalitate de susținere a scutului¹⁰, dar și una de brizură a armelor, datorită diferitelor mobile heraldice care pot fi reprezentate pe flamură (fără ca aceasta să mai constituie, în situația dată, un trofeu luat din mâinile inamicului)¹¹.

Ei bine, caracterul hispanic al armelor folosite de Nicolae Titulescu rămâne mai presus de orice îndoială și aceasta pentru simplul motiv că ele sunt străine heraldicii românești, cu care, după cum am văzut, au prea puține similitudini. Într-un cuvânt, este vorba despre blazonul nobililor Ágreda de Tejada¹², identic cu cel descris mai sus, fără anumite detalii de o mai mică importanță¹³. Armele acestora conțin stemele - modificate - ale Castiliei și Leonului¹⁴, la care se adaugă semilunele din cel de-al doilea cartier, trecute ulterior în decorația "vexilologică" din jurul scutului, precum și ursul din fața stejarului, străveche figură heraldică, comună mai multor blazoane europene¹⁵.

Folosind întocmai însemnul unei alte familii, Nicolae Titulescu a comis un abuz; cunoscând că stema nu-i aparține, el nu avea dreptul să o folosească în mod public, creând posibilitatea lezării proprietarilor de drept, cu atât mai mult cu cât, chiar dacă actul în sine nu era, în mod obișnuit, accesibil (exemplarele existente fiind depuse în Arhivele fiecărui stat semnatar),

modelul efectiv al desenului pare a fi pur și simplu copiat după armele generalului Al. I. Rumanșov, încărcate și ele, însă după gustul anilor 1740, cu o panoplie similară - vezi J. N. Mănescu, *Stema cu deviza <Non solum armis> din tipăriturile de la mănăstirea Neamț*, în vol. *Târgoviște, cetate a culturii românești*, București, 1974, p. 225-226 și fig. nr. 1).

⁹ În afară de armele unor mari familii precum Caradja (D. Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. LXXVIII), Ghica (*Ibidem*, pl. LXXIX) și Mavrocordat (*Ibidem*, pl. LXXXI) menționăm, ca mărturie a răspândirii acestei uzanțe heraldice și printre ceilalți membri ai boierimii primei jumătăți a veacului al XIX-lea, piatra tombală a boierului Nicolae Stratulat (+cca. 1840), de lângă mitropolia veche de la Iași, cu scutul înconjurat cu diverse arme și steaguri, dintre care unul, de formă pătrată, este încărcat cu un leu ținând o sabie, aidoma cu cel din cartierele al II-lea și al III-lea.

¹⁰ Dr. O. Neubecker în *Le grand livre de l'héraldique*, Paris, 1977, p. 200, dă trei exemple de arme hispanice, ornamentate cu stegulețe de tipul "fanion" (cu pânza rotunjită sau terminată prin două vârfuri); primul scut este astfel înconjurat de nu mai puțin decât 35 de stegulețe, ale căror culori uniforme, reluate și în combinații simple (tablă de șah, fascii sau benzi), ar anunța parcă fanioanele de semnalizare moderne (vezi M. Pastoureau, *Heraldry. An Introduction to a Noble Tradition*, New York, 1997, p. 92-93).

¹¹ Cităm armele conților San Mateo de Valparaiso, în care scutul este însoțit de două fanioane roșii, încărcate cu câte un turn auriu, prin care familia arată că are origine castiliană (apud. E. Demm, *Spanische Kolonialpaläste in Mexico*, Köln, 1991, p. 52). Aceleași steaguri puteau trece, din jurul scutului într-o bordură, alcătuiindu-se, iarăși, o brizură tipic spaniolă (*Ibidem*, p. 170, armele lui Ignacio Bernadez, de la începutul secolului al XVIII-lea).

¹² Cf. J.-A. Schnieper Campos și F. R. Martín, *Armorial de Apellidos españoles*, 1999, p. 27. Lucrarea ne-a fost semnalată de către Doamna Cătălina Opaschi, cercetător la Muzeul Național de Istorie a României, căreia îi mulțumim și pe această cale.

¹³ Reproducem, în continuare, descrierea spaniolă a acestei steme: "cuartelado por una cruz paté de oro: 1º, de sinople (în loc de azur), dos castillos (în loc de turnuri) de oro, pareados y sumados de una bandera de plata, cargada de una cruz de gules (inexistentă în sigiliul lui Titulescu); 2º, de azur, dos crecientes de plata, afrontados (în blazonul anterior suprapuse) y rodeados de trece (în loc de 8) estrellas de oro; 3º, un león de gules, armado, lampasado y coronado de oro (detalii inexistente); y 4º, de plata, un roble de sinople sobre un monte y resaltado de un oso de sable, atado al tronco. Bordura de oro, cargada de trece veneras (în loc de turte) de plata. Bordura general de plata, cargada dal lema: <Laudemus viros gloriosos et parentes nostros in generatione sua> escrito con letras de sable (deviza este inexistentă în sigiliul lui Titulescu)" (*Ibidem*).

¹⁴ După o practică devenită familiară la nobilimea spaniolă, pentru care emblemele celor două regate, constituiau mai degrabă o determinantă geografică a originii familiei, decât o veritabilă concesiune regală (așa cum a primit Cristofor Columb în 1493, împreună cu sugestiva deviză "Por Castilla y por León, nuevo mundo hallo Colon" trimițând și la globul cu cruce din cimier).

¹⁵ Cităm figura similară - urs trecând în fața unui arbore - din armele nobililor Jeszenszky de Nagy-Jeszeny (cf.*** *Temes vármegye nemes családai*, f. I., f. a., p. 412 și fig. la p. 417) sau din cele ale prinților Gagarin (cf.*** *Obščii gerbovnik dvoranskih rodov Vserossiiskja Imperija*, vol. I, 14). Comună este și o altă reprezentare, anume mistrețul trecând în fața unui stejar, amintită de A. Ch. Fox-Davies (*A Complete Guide to Heraldry*, ed.1993, New-York, Avenel) în blazonul nobililor scoțieni Swinton of That Ilk (pl. II și pp. 505-507), dar și de V. Bouton (cf. *Nouveau traité des armoiries*, în armele nobililor Colas des Francs din Orléanais).

totuși sancționarea lui la cel mai înalt nivel de reprezentare – cel diplomatic – crea premisele unei puternice și indisolubile legături între pecetea aplicată și semnătura autografă, care laolaltă și deopotrivă îl arătau pe diplomat capabil de a semna tratatele de drept internațional. Or, aplicarea peceții unei alte persoane fizice, ar fi echivalat, dacă nu cu vicierea consimțământului semnatarului¹⁶, atunci măcar cu incorecta reprezentare a acestuia. Și nici nu putem să ne reținem uimirea, atunci când vedem cum un jurist de talia lui Nicolae Titulescu a putut crede că proprietatea asupra unui bun – în speță sigiliul gravat cu armele unei familii străine, probabil achiziționat într-o țară apuseană – îi dă drepturi morale asupra însemnului pentru a cărui imprimare¹⁷ servește acest bun. Sau de ce, știind că este vorba despre un însemn străin și admitând să-l folosească în parte, Titulescu nu a recurs la o *brizură*, procedeu heraldic prin care, modificându-se nemijlocit¹⁸, blazonul¹⁹ n-ar mai fi fost același? N-ar fi, însă, după știrea noastră, cel dintâi caz în care un izvor sigilar este pur și simplu uzurpat, pentru a fi folosit în chip de stemă personală de către cei care nu vor să-și alcătuiască ceva nou; căci nici basarabeni Crupenschi nu fac parte din herbul Poraj, nici Găneștii nu se trag din "*Gano Lipski*" ai herbului Rawicz și nici Doniceștii nu au dreptul la armele Ostoja... Dăm astfel, în cel mai evident caz de uzurpare a unui însemn, pe Lupul Hăbășescu²⁰, un important boier al veacului al XVII-lea, care sigila cu pecetea nobililor unguri Török²¹, familie cu care nu avea, firește, nici un fel de legătură!

Să fie oare aceste "împrumuturi de folosință" dovada inexistenței protecției dreptului la stemă, la noi? Credeți că nu, pentru că altfel, rostul însuși al punerii peceții dispăre, fiind înlocuit cu un simulacru care nu poate avea aceeași valoare juridică. Iar autentificarea prin metoda sigilară a constituit un fenomen aproape general, pecetea fiind aici doar mijlocul de exteriorizare a capacității de a contracta a părților.

¹⁶ Nu credem că lipsa dreptului diplomatului asupra instrumentului de autentificare ar putea atrage, în privința actului, nulitatea pentru vicii de formă; consimțământul persoanei este cu bună credință exprimat și deci valabil. Mai mult, putem chiar afirma că atâta vreme cât nu există o abilitare specială (din punct de vedere strict heraldic) a diplomatului (semnând același pact, Edvard Beneš, președintele Cehoslovaciei, adăuga și o pecete pe care era figurat, într-un scut gotic fără timbru, leul cu coadă despătată al Bohemiei: era, în fond, vorba de un *mandat* pe care statul îl acorda conducătorului său, pentru a-l reprezenta), acesta poate face uz de pecetea lui obișnuită, indiferent dacă are sau nu drept la conținutul simbolic al acesteia. Ceea ce, pe de altă parte, nu era cazul lui Nicolae Titulescu.

¹⁷ T.-R. Tiron, *Falsificarea instrumentelor de autentificare sau marcarea*, p. 5, comunicare prezentată la Sesiunea Cercurilor Studențești (mai 2000), la Facultatea de Drept a Universității Româno-Americane.

¹⁸ Au existat și în această privință diverse orientări, pe care le putem surprinde în doctrina clasică a heraldicii; la 27. 04. 1390, chemat să-și dea propriul verdict în cunoscutul proces dintre Scrope și Grosvenor, regele Richard al II-lea a arătat că, bordura adăugată acesta din urmă nu constituia "...a sufficient difference in arms between two strangers in blood in one kingdom" (interesantă această din urmă idee) – *apud*. M. Pastoureau, *op. cit.*, p. 104. La noi, unde asemenea procese n-au existat niciodată, bunul simț și adoptarea anumitor practici apusene am remediat în mod adecvat toate neajunsurile. Dăm astfel, ca un bun exemplu, armele omului politic Petre P. Carp, inspirate după herbul polonez omonim, dar, totuși, nu identice, astfel încât cele trei stele au primit pe rând o bordură de aur (desen în colecția J. N. Mănescu), apoi una de argint, "punctată" cu azur (E. Hagi-Moscu, *op. cit.*, pl. 3, *apud*. O.-G. Lecca, *Familii boierești române*, București, 1899, p. 152), fiind în cele din urmă transformate în pentagrame (sigiliul lui Petre P. Carp, în colecția Doamnei Olga Racoviță, n. Carp).

¹⁹ Aici în sens de descriere.

²⁰ Pecetea acestuia a fost citată *apud*. J. N. Mănescu, din materialele culese în vederea redactării lucrării *Sigilografia privată în Țara Românească (1626-1632)*: documentul din Iași, de la 30. 09. 1626, aflat în colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, CCXX – 47. Scutul, de tip renașcentist, cuprinde, ieșind dintr-o coroană, un lup ținând peste gât o sabie cu lama curbă, însoțit în șef de o lună spre st. și o stea. Deasupra scutului se află inițialele I. T.

²¹ Citată *apud*. J. Novák, *Rodové erby na Slovensku*, vol. I, 1980, pl. IX, fig. 1. Spre deosebire de pecetea folosită de Lupul Hăbășescu, cu care, în privința scutului, este identică, impresiunea lui Török István are particularitatea reprezentării de jur împrejur a unui dragon care-și înghite coada (adevărată "*badge*" a vechii nobilimi maghiare, care pretindea că are dreptul să poarte "Ordinul Dragonului", instituit de către Sigismund de Luxemburg, în 1408), precum și a literelor S. T. D. E. ("*Stephanus Török de Enying*"). Similitudinile, surprinse încă de către Jean N. Mănescu, sunt aici mai mult decât evidente; distanța celor doar 15 ani care le desparte îngăduie prezumția unei origini comune a celor două inele sigilare, mai ales că, pe rând, un văr primar și un nepot al acestui Török István s-au numit János (lat. "Iohannes"), ceea ce ar justifica inițialele I. T., de pe inelul sigilar ajuns în mod fortuit în posesia lui Lupul Hăbășescu!

Une curiosité héraldique et un abus: les armoiries de Nicolas Titulesco

(Résumé)

L'idée de cet article nous a été donnée par la découverte fortuite de l'impression sigillaire, apposée par le grand diplomate roumain Nicolas Titulesco, à l'occasion de la conclusion du «*Pacte pour l'organisation de la Petite Entente*» (le 13 février 1933, et l'acte additionnel du 23 avril 1933). S'agissant d'un exemplaire armorial, le sceau a eu le don de nous montrer pour l'héraldique roumaine, des facettes jamais connues jusqu'alors, à cause de son «schéma» typiquement ibérique: la panoplie des fanions de guerre, la casque cimée, mais sans aucune couronne, l'écu trop et inexplicablement chargé. C'est pourtant le hasard qui nous a montré un exemplaire d'héraldique espagnole, l'armorial contemporain des auteurs Jacques-A. Schnieper Campos et Félix Rosado Martín, *Armorial de Apellidos españoles*, ou nous avons eu l'occasion d'identifier les armoiries en question ayant appartenu aux nobles Ágreda de Tejada. Mais, chose intéressant et pas unique dans les Pays roumains, quoiqu'il ne s'agisse pas du premier «emprunt» des armoiries, nous pouvons parler, certainement, de la première «usurpation» héraldique due à un éminent juriste de l'époque d'entre les deux Guerres Mondiales.